

LÁSKA V JEDENÁCTI A DVANÁCTI

Miloš Kučera

Úvod

V etnografické literatuře se traktuje národ žáků a národ učitelů s jejich kulturami v několika podobách: zpočátku byly žákovské kultury posuzovány hlavně v optice vztahu ke škole, v termínech své pro-nebo proti-školnosti; spíše později se začalo argumentovat pro jejich autonomii (výrazně zejména v souvislosti s Willisovým dílem, 1977); konečně ne nutně nejmodernější, ale logicky jaksi poslední forma studovaného vztahu mezi oběma kulturami spočívá ve vytváření jakéhosi *middleground* oboustrannou interakci, jak to ukazuje nedávno Peter Woods (1990).

Z tohoto hlediska se můj příspěvek řadí k druhému typu - lásky se rozvíjejí relativně bez účasti učitelů, často bez jejich vědomí, v mikrosvětě třídy a v jedenácti letech. Jak se pokusím naznačit, představují podobu, která je dospělé formě poměrně dost vzdálená. Orientací na zmíněný druhý typ pojetí dvou školních kultur, ale i tematizováním problematiky identity, morálního a citového vývoje, se příspěvek váže v naší literatuře na odpovídající kapitoly kánonického Příhodova díla (1963), z novějších na texty členů PSŠE, Dany Bittnerové v kapitole *Ztracené dětství* a Idy Viktorové v *Cestu mou zaplet tak...* (obojí v *“Co se v mládí naučíš...”*), v zahraniční školně etnografické literatuře například na studii jevu přátelství B. Daviesové (1984).

Současně se snažím porovnat tuto lásku v jedenácti letech s historickým fenoménem, s tzv. láskou kurtoazní. Srovnání s kurtoazní láskou přitom nemusí být tak extravagantním nápadem, jak se může zdát - v nových

osnovách obecné školy P. Piňhy lze nalézt následující tematické paradigma: *muž a žena, rozdíl pohlaví, chlapec a dívka, rytíř a paní, otec a matka*. (*Souborný přehled materiálů o prvouce, vlastivědě a přírodovědě*; zvýrazněno mnou.) V Piňhově tematizaci nevidím projev anachronismu, ale demonstraci antropologického a vývojového psychologického vhledu.

Co se žánru vědeckých textů týká, řadím příspěvek k předběžným sdělením z dosud probíhajícího výzkumu: zatím jsem vedl asi dvacet rozhovorů se žáky jedné páté a později šesté třídy a měl k dispozici sociometrii, kterou si pro svou potřebu udělal třídní učitel. Za nedokončenou dále považuji analýzu odpovídající historiografické literatury; konečné zlepšení vhledu by mělo přinést sledování vývoje citového života těchže žáků ve vyšších ročnících.

Třída jako dvůr

Zdá se, že školní třídu není vhodné z hlediska citového života považovat za zvláštní případ obecně chápané sociologické či sociálně-psychologické “malé skupiny”, ale za velmi originální seskupení, k jehož pochopení by spíše pomohlo hledat analogie v některých konkrétních, existujících typech skupin. Je pak třída například pracovní skupinou, byť práce zde spočívá ve specifické činnosti, učení a výchově? Pro tema, jímž se zabýváme, rozhodně ne - přitom ale učení a výchova, a sice morální a citové, zde velice intenzívně probíhají, ovšem jako učení a výchova dětí dětmi.

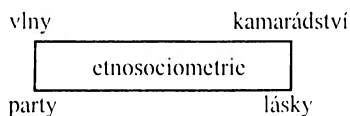
Feudální komparace mi mimo jiné byla

sugerována informanty, popisujícími *válku a tažení* dvou soupeřících dívek, kde údajně jedna figurovala jako *král* a druhá jako *komoří*, snažící se obrát prvou o přízeň třídy; existují však i podstatnější důvody pro držení této analogie, než uvedený projev. Z druhé strany, ze strany historiografické literatury tvrdí Georges Duby (1991, s. 270), že královský dvůr byl nazýván středověkými moralisty školou (*scola*).

Koexistence forem: "etnosociometrie", vlny, party, kamarádství a lásky

Individuální rozhovory, menší a někdy skupinové konverzace a pozorování na přestávkách, i rozhovory o dětech s učiteli mi vnucují pět kategorií, které snad na chvíli zastaví jinak nepřehledný, stále se valící a měnlivý proud společenského života. Jak se pokusíme naznačit dále, pro pochopení jedné formy společenského života, v našem případě "dětské lásky", je nutné nezůstat jen u ní, ale hledat její komplementaritu k formám dalším, jak to ostatně odpovídá holistickému principu etnografické metodologie ve společenských vědách.

Ilustrujme tyto formy graficky:

V představeném pojetí vystupuje etnosociometrie jako zbytková či sběrná a zatím nejméně analyzovaná kategorie, jejíž určení bude patrně v průběhu dalšího bádání ještě korigováno. Jak jsem k pojmu došel? Sociometrie, provedená panem učitelem, byla ve své kvantitativní složce zadána dost nestandardně a zodpovězena fragmentárně a ne-

spolehlivě. Slovní hodnocení, ji provázející, však hovořilo velmi zajímavě. I v nonsociometrických individuálních rozhovorech s dětmi se ukázalo, že před sociometrií jako výzkumnou metodou existuje už měření a poměřování se žáků mezi sebou: tak se např. rvačkou dvou nejstarších kluků stanovalo, kdo je nejsilnější, v oblasti erotického výběru se zas tvrdí, že "*vona všechny kluky testuje, vostatní holky netestujou, ale měřej*" (rozmarňá královna jde svým *testováním* za měření, *pohrává si, provokuje*).

Příklad ukazuje, že etnosociometrie je kategorií difúzní, vstupující do některých dalších forem (zde např. do lásky). Má nějaké své vlastní vymezení (trochu rozvinutější než *měřit a měřit se*), díky němuž by mohla vystupovat ve středu znázorněného čtverce, zhruba stejně vzdálená od vrcholů?

Provizorně přidělují etnosociometrii dva významy. První spočívá v měření svého obrazu na druhém člověku, na mně podobném bližním, tedy v duální relaci, charakterizované (v lacanovské psychoanalytické terminologii) jako identifikace v podobě imaginární projekce. Jevy agresivity s ní spojené vysvětlují pojmy jako *frajeřit*, *machrovat*, *vytahovat se*. Strukturu, která ohrožuje a vyvolává nenávisť, ukazuje víc než první chlučení se to, co zazní v odpověď: podle dětí vytahovat se znamená, že druhý tvrdí, že má nebo dělá to *samý*, ale *lepší* (např. má taky volkmena, ale i s rádiem). Spor Královny s komoří (přezdívám ji většinou na Hraběnkou) se týkal toho, která z nich je skutečná tanečnice, a když druhá vyhrála tím, že se dostala na speciální školu, první ji za to, za podpory svých příznivců, zástupně, *in effigie* popravila (*utržení zavěšené bundy, po-flusání, polití mlíkem*).

Druhý význam souvisí s prvním: jde o *směnu* věcí, služeb, požitků, o poměřování v jejím rámci. Při sledování tohoto aspektu se těžko ubránit dojmu určité umělosti

a nadsazování zisků nebo ztrát, jakési **zámin-ky** – asi zhruba stejný pocit vyjadřuje Claude Lévi-Strauss při popisu výměny zboží u Nambikwárů (1966, s. 213 a 214). Směna neutralizuje a stabilizuje vztah, ale může být i důvodem udávaným k jeho narušení. Tím, co se často vyměňuje, bývá *tajemství*, na jehož existenci participuje téměř univerzální, v partách, kamarádství a láskách přítomná figura *zrádce* (která znamená nejen *zradit*, ale i *zradit prozrazením*). Opět se i zde občas (ne vždy) setkáváme s **nic tajemství**, s tím, co Alfred Hitchcock nazývá "*MacGuffinem*" (1987, s. 75 a 76), s věcí, u níž nezáleží ani tak na ní samé, ale na dramatu jejího skrývání a dozvídání se (viz např. figuru *špionů*).

Na upřesnění eventuálním zájemcům o lacanovské pojmosloví: zde, a zejména markantně ve figuře zrádce, se už podle mé interpretace přechází z rejstříku imaginárního, "obrazového", do rejstříku symbolického – jde o porušení paktu, podmínky komunikace, tedy o selhání na úrovni Druhého s velkým písmenem. Zásah do identity není jen urážkou sebeobrazu, ale i symbolické příslušnosti a zařazení se (v kontextu třídy viz např. určování *s kým jsem, ke komu patří*).

Diferenciální vymezení zbývajících forem

K dimenzím zde sledovaným patří hlavně několik dimenzí participace na formách: jako hromadnost – skupinovost – párovost; její poměr k pohlaví (holičičí, klučičí, smíšená účast); symetrie, či asymetrie vztahů ve formě a její výlučnost, uzavřenost, nebo otevřenost pro další participanty. Další dimenzí je kvantitativní versus kvalitativní, stadiální charakter existence formy, jinou artikulace již zmíněné skrytosti, tajnosti versus veřejnosti v ní. Konečně důležitou dimenzí se zdá být také formálnost jednotlivých

vých forem, jejich artificialnost nebo až byrokratičnost (u part). Myšlenkově nevyjasněným bodem pro mě zůstává vztah této formálnosti k aspektu fiktivnosti, divadelnosti a hry, něčeho, co není, jak říkají někteří aktéři, *doopravdy, ale jen 'jako'*: už správné určení tohoto druhého aspektu samého není vůbec jednoduché.

Zkusme nyní tedy pohlédnout na vlny, kamarádství, party a lásky převážně v těchto zmíněných dimenzích. Nesystematicky a spíše zkusmo se vyjádříme k některým teoretickým (pojmovým) podobnostem mezi jednotlivými formami a k praktickým interakcím mezi nimi.

Vlny

Nejde o "folk term" aktéru, ale o moje přirovnání k jevu, známému ze sportovních stadionů. Vlna mívá karnevalový způsob existence s dvojroli hereu a diváku (Bachtin 1975), ve školně etnografické literatuře částečně připomíná pohyblivé "*interaction sets*" (Furlong 1976), postavené proti stabilním kulturám, v běžné řeči by odpovídala jakýmsi hromadným akcím či událostem.

V nejčistší podobě je vlna tedy hromadná a nadpárová, dále nevylučná, dále veřejná až exhibiční. Zúčastňují se jí obě pohlaví buď smíšené, nebo proti sobě.

Vlna může růst nebo klesat, ale není zde zřejmě kvalitativní zlom v pojmu. Může být asymetrický, na něčí úkor (*nadávání, posmívání*, kolující složený papír bez označení adresáta, s obsahem *X-ová je ...*).

Aspekt přechodnosti a hromadnosti vlny mají některé akce part a některé momenty v jejich existenci (*tažení*), dále akce part smíšených. Rysem vln bývá charakter "*jako*" (*jako karate, rvačka ale jen ze srandy*), kdy se nemá překročit, při určité škodolibosti, zlomyslnosti a krutosti, jistá hranice.

Prvoplánovou motivací řady vln se zda být zejména na diváckém pólu potřeba, aby *se něco dělo*, aby byla *sranda*.

Z velkého množství vln se zatím jeví pro studium lásek nejrelevantnější vlny se sexuální náplní, rituální vlny náказы a očištění a konečně posmívací vlna typu *šarivari*.

Nejzjevnější sexuální vlna je šahání *holkám na zadek*, někdy odlehčená *odendáním židle* ("pak ji jako chytíme, aby nespadla"), ale patří sem i chození kolem holek a *vřáčení* do nich, další podoby jakoby jen agresivních dotyku (*šlapky na nohy*, *šmejkalky* dvěma prsty přes zadek, *vřívá* pěstí do ramene) a *polívání* vodou (např. z pusy nebo inkjekcemi stříkačkami).

Rituální vlny náказы - očištění jsem našel dvě, popíši jen jednu: žák se dotkne druhého se slovy "*Alíš Aje (Ajemar, rakovina)*", druhý musí nemoc předat dál a tím se jí zbavit. Je zajímavé, že když jsem se jednou zmínil o zárodech kurtoazní lásky u žáka jako lásky zdrženlivé či přímo zadržené, dávali je někteří posluchači do souvislosti právě se šířením AIDS - zdrženlivost se právě kvůli AIDS objevuje i u vyšších věkových stupňů.

Je možné, že v rétorice proti AIDS lze s konceptem kurtoazní lásky třeba i úspěšně operovat. Nicméně, a to i navzdory jeho přítomnosti ve zmíněné vlně, má zde AIDS význam plastický, nikoli genetický. Nejde o žádný strach z této nemoci, a koneckonců nejde ani o nějakou pověřivost s ním spojenou. Celá procedura připomíná výsostně praktický postup mé špatně vidící babičky: když přišel čas uklizení smetí, které nemohla vidět, vzala bílý papír, roztrhala ho na kousky a těmi poházela podlahu kuchyně - pak ji celou úspěšně zametla. Periodické vlny čištění mají zřejmě tutéž funkci: různé nepočítané prohřešky, prováděné patrně ve vlnách se sexuálním obsahem, a možná i v řadě dalších, více individuálních hnutích myslí a nápadech, představují ono smetí, které na

sebe vezme jasně zaznívší jméno nemoci, zametené předáním jinému (Frazer 1977). Vlna *šarivari* vystupuje jako prozrazení, zveřejnění lásky, a je provázena výsměšným a často rýmovaným pokřikem, např.: "*Jakub a Kačka - Velká světová láska - Postel pod něma praská - Porodnice pracuje - Novák kočárek kupuje*." Na kolokviu, které bylo k tomuto už za středověku pořádanému zvyku organizováno (Le Goff-Schmitt 1981), se řada autorů snažila dokázat nepřesnosti závěru Lévi-Strausse (1964), že existuje strukturální shoda mezi výsměšným hlukem u příležitosti sociálně rušivých sňatků (vdovec, ženici se podruhé) a rámusem pořádaným při zatmění, narušení nebeské rovnováhy. Současně s tím však někteří autoři, jaksi oklikou a aniž by chtěli, dokazují spíše správnost Lévi-Straussova přirovnání, na hlubší úrovni. Tak např. Belmontová (1981) dospívá k závěru, že každá svatba je nebezpečím, vychýlením rovnováhy, a že posmívající se okolí funguje jako chór, který dělá echo obávám partnerů. Stejný dojem máme ze *šarivari* ve škole - je to přeháněná katastrofa, zasahující *Svět ("všichni z toho dělají tragédii")*, který vystupuje jako médium znázornění osudu jednotlivce. Současně je ovšem vznikem lásky reálně zasažen svět jako komunita třídy (uvidíme dál např. s partami).

Party

Jdou počtem zúčastněných nad pár do skupiny, ale nejsou hromadné jako vlny, protože dělí "hromadu" na ty, co jsou uvnitř a ty, kteří jsou vně.

Parta tak vypadá ze všech forem nejuměleji v tom smyslu, že její organizace neslouží převážně nějakému výkonu (jako organizace v pracovní sléře), ale výkon sám spočívá v organizování (zabezpečujícím právě již zmíněné dělení, vydělování, ohraničení a nepřipuštění).

S tím je spojena stylizace a literárnost (maskoti, přezdívky a tajná jména, sliby), dosahující někdy až byrokratických rituálů (seznamy členů, značení prezence, záznamy o trestných bodech).

Členství v partě je zcela vylučné a za styk s jinou partou, za *zradu*, je *vyloučení*. Parta je v tom smyslu "kvalitativní", buď - anebo, ovšem často existuje hierarchie.

V dimenzi veřejnost/skrytost není existence party utajena, ale spíš exhibována - utajen ale bývá obsah činnosti, který ovšem zase spočívá ve zdánlivém "nic" přezdívek, slibů, záznamů a plánů.

Existuje proto funkce *vyzvidání* (někdy též poslání), kdy je vybraný jedinec pověřen stykem 'jako' s druhou partou, když *doopravdy* patří k první, což někdy vede ke vzniku skutečných dvojitých agentů.

Party jsou klíčoví a holčíři, kdy se náplní (nad onu organizační) mohou lišit; existují i party smíšené, údajně kratšího trvání, které mají někdy podobu *stolů* (shromáždění se u lavice Královny. V pozdějším věku se u těchto smíšených part objevuje jakýsi společný postup k překonání stydlivosti za pomoci vnucené distribuce do párů a někdy i poetická, skatologická literární produkce.

Uvedené vylíčení part může vzbuzovat rozpaky ze dvou důvodů. Zaprvé se někdy v běžné představě parta směřuje s **kamarádstvím**. Parta však podle dětí existuje až tehdy, když je **zapsána**, když je tajemství, sdílené třeba mezi několika kamarády, kdesi **zaregistrováno**. Vedoucí party proto vůbec nemusí být ani vůdčí osobnost v tradičním smyslu slova, ani nejoblíbenější žák, ani kamarád - partu zakládá autor formy, ve hře se slovy bychom řekli *trubadúr*, či *truvér*, ten kdo *nalézá* (většinou jde ovšem o přinesení do třídy formy, která se už používala někde jinde). Analogicky jsou cenní ovšem i vynálezci nových, ve třídě dosud neznámých forem vln. V. Příhoda (1963) v rozporu s běž-

nou představou party a kamarádství rozlišuje, přičemž *tajným spolům* přikládá právě zálibu "ve formalitách" (s. 428).

Zde může být druhý zdroj rozpaků z předloženého líčení part - jak lze hovořit o byrokratičnosti part, když se zdají být plny romantických plánů na boje a výpravy? Tato témata ale nejsou možná tak neslučitelná, protože se obě týkají znázornění identity, i když každé v jiné rovině. Svým způsobem nevadí, že plány nejsou většinou realizovány, plní svou funkci dvakrát: jako imaginární plány a jako záminka k symbolizaci přítomnosti. Co tím míníme? Vracíme se tak ke zdánlivému "nic" part. Ať je toto nic jen nerealizovaným plánem, přesto se k němu parta opakovaně schází a zaznamenává přítomnost a nepřítomnost svých členů do tabulky. Tato tabulka prezence figuruje - v případě klukovské a přímo protiholčířské party - jako potvrzení mého místa v tomto rze mužském autobusu (který sice nikam nepojede...). Co hrozí, když se člen takové party zamiluje? Může přestat chodit na schůzky a jeho láska je tak vyznačena v tabulce proškrtnutým okénkem. Pozoruhodné v této souvislosti je, že šarivari (zmiňovaná v partii o vlnách) byla za středověku často organizována mladými svobodnými kluky, "hrajícími" si na útvary církevní (tzv. *abbayes de jeunesse*) nebo vojenské.

Kamarádství

může být skupinové (a taky *kamarádím*, *trochu kamarád*, *někdy kamarád*, *skoro kamarád*), ale objevuje se zde kvalitativní zlom v podobě dobrého *kamaráda* či *kamarádu*, a ještě jednou v podobě *nejlepšího kamaráda*, *nejlepší kamarádky*, který je definičně jeden. Ten nemusí pocházet ze třídy a někdy dokonce vůbec na určitou dobu chybí. Mimochodem, existence nejlepšího kamaráda nebývá někdy dost docenována,

a to je asi také jeden z důvodů, který přispívá ke sklonu směřovat kamarádství a party, nebo o nich mluvit jedním dechem. V. Příhoda (1963) je opět přesný a zavádí rozdíl *kamarádství* - *přátelství* (s. 431).

Existence nejlepšího kamaráda není asi nijak tajná, ani nijak křečovitě zveřejňována, obsah komunikace s ním však tajný či privátní být může (*svěřovat se*) - kamarád by neměl *vykecat*, zatímco vykecání *někým* může podnítit vlnu posmívání nebo problém v partě. Vztah je to výrazně reciproční a často zřejmě oboustranně výlučný: najít si nového kamaráda, prozradit mu svěšené tajemství, to je *zrada*.

Jako *nejlepší kamarád*, *dobrý kamarád* a většinou i jako *kamarád* vystupuje vždy v rámci téhož pohlaví: "přátelské" gesto mezi pohlavími bývá interpretováno jako *mít rád*, jako znamení lásky. To ukazuje, že způsoby chování kluků k holčkám a naopak potom nemohou nabýt, pokud se nechtějí zmíněnému riziku interpretace vystavit, přátelských forem.

Současně se však o lásce a o kamarádství mluví ve stejných termínech (v obojím se například *zrazuje*, *žárli*, *ziskává druhý*), což navozuje zajímavou podobnost s územ za středověku (podle Le Goffa se "*zjemnělé city*" před objevem kurtoazní lásky omezovaly na přátelství mezi muži; 1991, s. 329).

Kamarádství tohoto věku by stálo za samostatnou studii - věnujme se však konečně již láskám.

Lásky

Jsou uváděny vždy jako heterosexuální. Ve většině případů je láska zaměřena na jednu osobu, která je hlavním objektem; kromě ní však mohou být v okruhu pozornosti další potencionální partneři (kteří se třeba jen *líbí*).

Láska, alespoň podle mých zjištění, může

být opětována méně často než *nejlepší kamarádství*, jinými slovy, jednostranná láska není výjimkou.

Ta, na rozdíl od oboustranné, nevyžaduje přirozeně výlučnost, bývá neotřesitelná chováním partnera a schopná žít se po dost dlouhou dobu velmi malými podněty: "*řeknu mu 'Čau', von mně řekne 'Čau' - vona mně jedna holka povídala, že 'Čau' je z Lásky, 'Ahoj' z Nenávisti a 'Nazdar' z Dobrý nálad, ale von to asi neví*". (V tomto příkladu zaznívá motiv druhého významu, tajného kódu, známý nám z part.) Holky zde někdy vyznávají lásku spolu jednomu klukovi (dopisy *Tvůj harém*) a vůbec se zdá, že alespoň v některých aspektech má jednostranná láska cosi společného s láskou k idolům z masmédií.

To neznamená, že je nutně slaběji prožívána než láska oboustranná, anebo že v lásce oboustranné, opěťované, je milovaná osoba dostupnější a že nevyvolává ochromení nebo paniku. Rozlišovat zde lásku na šťastnou a nešťastnou podle toho, jestli je opěťována, nebo ne, je ošidné.

Oboustranná láska existuje údajně v několika stadiích, které někdy současně splývají se stadii: láska *kamarádkská* (stadium *líbí se*, ale jak jsme již řekli, i další stadia lásky jsou de facto stále jen kamarádkská); láska *opravdová* (zamilování se, vzájemné přiznání, *být spolu*, *jít k sobě blíž*, věrnost); láska *falešná* (stadium konce lásky, *zrady partnera* nebo nalezení lásky nové, což bývá interpretováno dodatečně, že milence *neřikal* pravdu ve stadiu předchozím). Jak vidno, čas hraje podstatnou roli: je obtížné představit si, že by opravdová láska mohla trvat den nebo týden.

Zdánlivě záležitostí dvojice, je oboustranná láska obklopena takovým počtem osob, že jsou láskou v jedenácti letech, může ji být i v jedenácti lidech. Vstupují do ní vaši konkurenti, *předchůdci*, *nástupci*, noví

zájemci o vaši osobu, *poštláci* milostných vzkazů, kamarádi sdílející tajemství a někdy žárlicí, členové part hrozící vyloučením, závistí pomlouvači, co schválně špatně *napovídají*, že máte rád vy nebo ona někoho jiného, posměváčci ze šarivari, účastníci vln, kdy vám na ni *šahají* nebo ji *votravují*, její *ne-přátelé*, s kterými se nesmíte bavit... I když může začínat jako tajná nebo soukromá, stává se láska brzy veřejnou záležitostí.

Klíčovým momentem oboustrannosti je přirozeně tzv. přiznání. Spočívá v sérii otázek a odpovědí, které jsou adresovány, formulovány a podepisovány (většinou jde o dopisy, méně častěji o ústní vzkazy po třetí osobě) **polotajným** způsobem: “- *Koho máš rád?* - *Zkus hádat!* - *Nevím.* - *Tebe.* - *Já těbe taky.*”; podpis jen křestním jménem, protože jeho nositelů je ve třídě několik. Někdy se pošle seznam, určený k výběru zatřetí tím té pravé osoby.

Srovnání se seznamem členství v partě je zde mimořádně názorné. Poslán třeba holkou, představuje milostný seznam vlastně celou holčíčí partu: zatřetí je pak aktem výběru, který jednu z tohoto seznamu vyčleňuje a dělá jedinečnou, Jinou či Druhou, zatímco ostatní potvrzuje v ženské stejnosti a vrhá do anonymity (již jsme na příkladu klukovského “autobusu” ukázali, jak ustavení lásky může být přímo zaneseno do jeho seznamů, zde máme převrácenou podobu téhož). K otázce zmíněného výběru právě ta, co seznam poslala, ho už uskutečnila a nabízí se tak vlastně rafinovaně k výběru sama. Analogické kouzlo tkví v nepřímosti otázky “*Koho máš rád?*” Podobným otázkám se údajně těžko odolává.

Prostším důvodem pro nepřímost je obezřetnost (která ale často zní jako pouhá záminka, protože většinou si je tazatel jist), pravděpodobněji vyhlíží strach z přímého obrácení se k někomu, kdo se stává výběrem právě oním Druhým existenční situace. Po-

stupnost přiznání pak jako by vycházela vstříc své i partnerově, a v tomto smyslu kamarádově či druhově (*brothers in arms*) obavě ze střetnutí s téměř společným nepřítelem, ze samoty ve dvou. *Připadají si taková jako trošku víc pitomí /.../ jako divný /.../ že už nejsou jako dřív /.../ to změni spíš stav /.../ mají takový spíš špatný pocit*” (jedna holka). Existenciální a asexuální charakter lásky je zde zřejmý.

I když může úspěšně přiznání někdy přinést velké uvolnění (podle kluků, kteří už to *nemohli vydržet*), není dál žádnou procházkou růžovým sadem ani obrazně, ani fyzicky. Láska zůstává na gestech kamarádství, podpory, občasného svěření se, a případně na připojení těch nejkonečnějších společenských znaků dvornosti jako pomoci s taškou (*když bych ji náhodou potkal venku*); schůzky mimo školní budovu, v růžovém parku před ní, jsou většinou buď těsně zmeškány, nebo se udělají za přítomnosti kamarádů, neutralizujících kontakt dvojice. Jedna holka tvrdila, že ke schůzkám nedochází proto, aby se tam člověk nedověděl, že už je konec.

Po dobu svého trvání je láska předmětem morálního diskurzu a “práce na sobě”: jak snést prozrazení (nemá vadit), jak se dál chovat k milované osobě a co už po přiznání nedělat (např. nevěnovat se ostatním), jak vysvětlit, že to tak nebylo, jak si druhého udobřit, jak se přesvědčit o lásce, jaké druhému připsat údajně objektivní kvality, pseudoargumenty výběru (hezký, s dobrým chováním), kdy je možné odmítnout milostnou otázku nového zájemce, jak si přitahující objekt záměrně zošklivit a zapomenout na něj, kdy si druhý zaslouží *kopačky* atd.

Ke konci většinou dojde tak, že si jeden začne něco se třetím, na což druhý většinou zareaguje až přehnaně rychle vyhlášením rozehodu (někdy se ptá po objektivních *důvodech* - jako by nějaké byly.)

Zdaleka jsme tím nepopsali pole fenoménu lásky. Ale musíme se již věnovat srovnání s láskou kurtoazní, jak jsme slíbili v úvodu.

Srovnání s kurtoazní láskou

Kurtoazní láska byla objevena, zkonstruována zhruba ve dvanáctém století v dnešní jižní Francii, v Occitánii. Podle některých autorů se objevila jako meteor, který nemá opakování ani obdoby, podle jiných znamenala zrod lásky, senzibility a mravů v našem moderním slova smyslu. I v druhém pojetí zůstává dost podivnou záležitostí, protože se zdá, že zpěv trubadúrů o lásce zazníval spíše do kontrastu k běžně rozšířeným zvykům a mravům a vznik mravů nových předcházeli, nikoli je "odráželi".

Nemáme dostatek prostoru k samostatnému popisu kurtoazní lásky, omezíme se jen na srovnání s láskou školní. Hlavní inspirací pro srovnání čerpáme z Lacanových vyjádření k fenoménu (1975, 1986) a z textu G. Dubyho (1991).

Na první pohled nabízí školní láska v jedenácti s láskou kurtoazní řadu shodných bodů. Jsou to například: utajování lásky a diskretnost partnera (*nevykecat, držet tajemství*); vyjádření milované osoby pomocí *senhalu*, tj. pseudonymu, čemuž by odpovídalo např. používání rozšířených křestních jmen, monogramů a různých opisů ("co sedí vzadu u okna") v dětských psaníčkách (senhalem je podle V. Černého pravděpodobně např. "Slovce M" z písně *Srdce, netuž, nezlet' zbýti*), tedy monogram milence či jména (1948, s. 52). Tento postup utajování, který se zdá být nástrojem bezpečnosti, však může být i zdrojem omylů. Zapletení dalších osob do hry, ať už rivalů, nebo závistivců a zlých jazyků (viz *špatně napovídání*), provenálských *lausengiers*, což V. Černý (1948, s. 50) překládá jako *klevetníci, kle-*

vetníček a hovoří o jejich *špionské úskočnosti*; nápomocní, ale současně nebezpeční, mohou být i *poslové* a *poštáci* (vzpomeňme třeba příběh Tristana a Isoldy, nebo na fenomén *amor de lonh, lásky z dálky* v úzkém slova smyslu - neznamená jen, že kurtoazní láska byla láskou ke vzdálenému a oddalovanému objektu, ale i to, že stačilo o krásné dámě zaslechnout, aby se do ní nadosmrtně člověk zamiloval, právě možná díky jejímu označení jinou osobou). Dále se shodně objevuje představa milostného utrpení ("*pro holku se musí trpět*") a s ní spojená krutost, nevypočitatelnost a rozmarnost partnera (holky zde zdůrazňují potřebu přesvědčit se o zamilovanosti *střízlivých* kluků, kteří zas holky podezírají z *pohrávání si*. Nevylučuje se s již zmíněným momentem "bratrství ve zbrani"), kterému jsou také připisovány mimořádné, ale značně obecné kvality (krása, dobré chování, a to je většinou všechno).

Podle Lacana (1986, s. 174-184) tvoří taková témata prvky bariéry, kterou je milostný objekt obkroužen a učiněn nedostupným.

Když se podíváme na školní situaci, nejsem si zde jistí, zda zmeškání schůzky nepřichází vhod nebo zda je zveřejnění lásky, vyvolávající světový skandál, opravdu nechtěné. Většinou k němu dojde neopatrností, jejíž důsledky se daly očekávat. Následné "přehánějící" výsměšné šarivari je pak místem, kde láska zaznívá jako realizovaný sexuální akt ("*Postel praská*"), dokonce s jeho reprodukcí efektem, sugerujícím manželský život ("*Porodnice pracuje - Novák kočárek kupuje*"), zatímco v lásce jsou sexuální kroky právě zcela zablokovány všemi prvky bariéry. Představa, že by to mohlo být jaksi *napořád*, děti láká i děsí. Termíny *vzt si někoho* a *manželství*, které občas v jejich řeči zaznívají (i v tzv. *legitkách*, jakýchsi občanských průkazech, zachycujících jejich anticipovanou dospělou identitu v rubrikách bydlíště, povolání, koníčka, manžela,

aktuálního idolu aj.), jako by vyjadřovaly dva aspekty: trvalost, definitivnost lásky a realizaci sexuálního aktu.

To souvisí s druhou funkcí bariéry u Lacana: nejen obklopuje nemožnou věc, ale tímto obklopováním prázdná ji konstituuje, zpřítomňuje. Šarivari by pak fungovalo jako pojmenování, relativně syrová připomínka této absentující přítomnosti. Sexuální narážka se někdy údajně vyskytne i v milostných dopisech, vtip je ale v tom, že jde v obojím případě o literární produkci, tj. o sublimaci. Jediné, co se dá s milostným objektem dělat, je nějak ho opěvovat. To je zas možné jen při jeho vyčlenění z fyzické souvislosti, při jeho izolování a idealizaci - pak už se zase s ním dá dělat v řeči všechno. (Skatologičnost některých trubadúřských básní proto není podle Lacana - na rozdíl od některých empiričtější orientovaných literárních vědců příznakem, který by vyvracel základní určení kurtoazního poměru, ale zůstává jedním z jeho projevů).

Nedostupnost objektu a odpovídající askeze subjektu je dále zajišťována sérií zpomalovacích kroků, okolků a podmínek, které vypadají jako stupně žebříku. Protože je postaven žebřík, lze mít iluzi, že někam vede: do sedmého nebe? K této otázce se ještě vrátíme.

V jedenácti letech neexistuje natolik vypracovaný systém smluv a a milostné služby jako na dvorech, ani jurisdikce milostných případů. Nicméně se *slib* a *psaná smlouva* někdy objevují, stejně tak jako zárodky *argumentace*, které jsme již naznačili (s kým se lze rozejít, jaký udat důvod, kdy lze odmítnout aj.).

Některé nejasnosti a rozdíly

Kurtoazní láska je definičně cizoložná: Paní je vdaná za skutečného Pána, jenž bývá Pánem nápadníka. Ten je tak slu-

žebníkem a vazalem dvakrát: ještě jednou k Paní, "*Domna*", maskulizované v oslovení do "*Mi Dom*" nebo "*Mi Dons*", "*Mij Pane*", se sémantikou *dominance*. Je třeba říci, že ve škole distribuce holka = suverén, kluk = její vazal tak jednoznačně a silně vyjádřena není. Problémem je také najít analogii ke skutečnému Pánovi.

Na druhé straně lze z hlediska psychických poměrů považovat existenci Pána (manžela) pouze za další faktor principiální nemožnosti dosáhnout milostného objektu. Instruktivní mi zde připadá Lancelotův vztah ke královně Ginevře, jak zazněl ve filmu "*Excalibur*": kdyby miloval někoho jiného než ji, popřel by tím oprávněnost Artušova výběru královny a tím i princip království; kdyby ji ale miloval stejně jako Artuš, popřel by tím království také. Milovat může člověk jen královnu - ale právě ta zas nemůže být jeho.

V kurtoazní lásce je proto podle Lacana (1975) ve shodě a nikoli do kontrastu s feudálním řádem artikulována věrnost osobě, "*la féalite*" (s.65), což je bod, ke kterému se ještě vrátíme.

Celková situace tím ovšem nepřestává být paradoxní: s vyzdvížením ženy na piedestal a jejím zbožňováním totiž koexistovalo její úplné podřízení a ponížení v rámci dědění a získávání majetku i uvnitř domácnosti. Také je evidentní, že se vedle kurtoazní zdrženlivosti ve středověku nesouložilo nějak méně. Pokusme se opět o převedení na psychické poměry. Třeba by zde mohlo sloužit jako vodítko středověké rozlišování lásky André Le Chapelainem (in: Alexandrian, 1989, s. 41) na *amor purus* (kde k věci nedojde), *amor mixtus* (kde k ní dojde) a *amor per pecuniam acquisitus*, získaný za peníze: sem se řadí nejen prostitute, ale i manželský styk. Proč, to by se zdálo vysvětlovat výrok tribunálu Marie de Champagne, který tvrdí, že manželská láska je nemožná, protože "*manželé jsou vázáni povinností navzá-*

jem podrobovat svoje libosti a jeden druhému se v ničem nezdráhat" (Stendhal 1951, s. 288). Manželství by pak představovalo **absenci limity**, vyplývající ze vzájemné a povinné nevázanosti partnerů (partner je povinen povolit mi každý nápad).

V něčem takovém možná spočívá představa sexu, popsaná v šarivari jako "*Postel praská*" a odpovídající asociacím s manželstvím, a to jaksi ne aktuálně, ale anticipačně, jako možné vyústění lásky.

Aktuálně, na úrovni bezprostředních smyslových prožitků se zdá být logičtější hledat dětský sex ne v láskách, ale spíše ve vlnách se sexuálníím obsahem, kde může docházet k různému vzrušení z dotyků a kontaktů. Ty jsou jaksi odpoutány od osob jakožto individuí, zbavených zde požadavků na lásku nebo kamarádství, obav a odvahy s nimi spojenými. Vlna je pod ochranou veřejné anonymity dvou pohlaví, která je něčím zcela jiným než v lásce přiznání se jednomu druhému jaksi na věčnost, jedinečný pakt (který se uskutečňuje právě jako výběr z celého seznamu jmen, jako výjimka z pohlaví).

Dostáváme tak schéma veřejná, ale tím i fragmentární a téměř kradená sexualita versus tajná (tj. se samotou dvojice operující, byť se jí vyhýbající), ale asexuální láska. To je rozpor, který se později zřejmě řeší různým způsobem.

Teorie žebříků

Podstatný rozdíl ve fungování kurtoazní lásky a lásky v jedenácti je v tom, že ta školní nemá dostatečně vypracovaný stupně získání milostného objektu. Kluci sice tvrdí, že to holky *zdržují* (moment přiznání), ale už dát *pusu* vzbuzuje posvátnou hrůzu. Kurtoazní žebřík měl mnohem víc závazných "šprušlí", pro něž se uvádí jako vrchol objeti nahé ženy, tzv. zkouška či pokus

(*assag* nebo *essai*). Po jeho úspěšném zvládnutí (tj. úspěšném ovládnutí se) mohlo dojít ke stále odkládanému aktu – přičemž někteří autoři o něm silně pochybují, resp. uvažují, zda šlo o sex v běžném smyslu, nebo spíše o "*znamení od Druhého*" (Lacan 1986, s. 182), tedy o jakési vyznamenání.

Nicméně nepředstavovaly podle Lacana různé stupně odměn milostné služby stadia, která byla bez sexuality: jde zde o sexualitu v podobě freudovské *Vorlust*, *předběžné slasti* (Freud 1971, zejména s. 69-71), která mohla postupně narůstat.

Z toho důvodu zde pro další úvahy nahrazují pojem ryze negativní bariéry představou žebříku: jednak jeho šprušle, regulace fungují stejně jako bariéra, jako překážky proti rychlému pohybu (vzpomeňme, že nejrychleji se běží, když se schody přeskakují, ne když se šlápne na každý), jednak fiktivně naznačují směřování k jakémusi cíli.

Zdá se, že tato představa by mohla částečně odpovídat trochu příliš sociologizujícímu názoru G. Dubyho (1991, zejména s. 270) na funkci lásky u dvora. Když už nebylo možné zabránit honu svobodných mužů (kterých bylo současně u dvoru potřeba) na obsazení, vdané dámy, bylo třeba ho učinit méně divokým a nepřehledným, zregulovat ho. Vtipným krokem zde bylo k sobě připoutat dlouhodobě (po aktu se předpokládá konec touhy) dva partnery, kteří hlídali jeden druhého a byli hlídáni i ostatními.

Jestliže toto pojetí zformalizujeme a možná i učiníme více cynickým, lze ho znázornit následovně: vybraný muž stoupá pracně po mnoha zpomalujících stupních žebříku. Je na čtvrtém, s výhledem na pátý – kdyby teď ženu opustil a chtěl přejít k jiné, musel by u ní začínat zase od nuly, protože solidarita – rivalita ženské party nepřipouštěla inflaci: "*holka by mu řekla, že chce holku získat zadarmo*" (jeden kluk).

Vypadá to však tak, že z hlediska žebříků nahlíženo, jejich rozsáhlejší artikulace v jedenácti chybí, zamilovanost se zde nemůže chytit téměř žádné předběžné slasti. Pramení z toho relativně velká nestabilita a poměrně krátké trvání lásky po přiznání?

Možný vývoj

Nevím samozřejmě, jak se bude řešení rozporu mezi láskou a sexem vyvíjet u žáků, s nimiž jsem si povídal v jejich páté třídě. Některé informace z vyšších ročníků, které mi laskavě poskytli někteří kolegové, plus ty, k nimž jsem přišel náhodou, nedovolují predikci.

Celkově lze asi očekávat **boj proti stýdlivosti**, který se asi může odehrávat různými způsoby. Jeden starší kluk ze třídy tvrdí, že *tajná láska* by měla být vystřídána *normální*, kdy to kluk dokáže říct holce do vočí *třeba přede všema*. Není zde úplně jasné, na co podobný postoj apeluje. Je asi proti "přehánění" šarivari: tj. oproti představě realizace sexuálního aktu, v něm zaznivší? Dovoluje škrtnutí tohoto vyústění, konce lásky snadnější pohyb směrem po stupních žebříku? Takový kluk "*neví třeba tam, co má dělat, jak se má chovat, tak to se bojí - ale pude.*" Nevím sice taky, co bude dělat, ale v každém případě se zde pohybuje stále v rámci lásky.

Dvě děvčata se chtějí vzájemně trestat za *stýdět se před klukama* analogii s principem očkování: trestný bod lze smazat pusou klukovi. Zde se možná začíná boj proti stýdlivosti pomocí kroků, které jsou počítatelné, tj. nějak vzhledem k lásce neutralizované a ji neutralizující, dále oddělitelné od osoby - spadají tím více do sexu? Možná ne do sexu jako slasti, ale do oblasti posouvání limity směrem k sexuálnímu vyústění ano.

Jiným postupem z vyšší třídy je zavádění her s nucenou distribucí partnerů (jeden k jedné), spojenou s líbáním (tzv. americká

svatba podle jednoho informanta D. Bittnerové) nebo např. hra *na flašku*, kde jako fanaty vystupují části oděvu - ve smíšené partě se zde "vlnově", tj. pod ochranou veřejnosti a na určitou vyčleněnou dobu opět překonává jistá bariéra, dobývá jedna příčka žebříku.

Jedna méně zaručená informace z nejvyššího ročníku hovoří o přeskočení potenciálních příček, vynechání neexistujících stupňů, provedeném ve formě, zcela očištěné od ochromujících efektů lásky - jde o sakrální defloraci všech panen, jedné za druhou, jedním klukem za stejnou cenu, která je mu placena od kusu.

Dovoluje to pak pohybovat se snadněji v sexuální stránce **lásky**, případně zavádět dodatečně cosi jako žebřík v milostném vztahu s někým jiným?

Literatura:

Alexandrian (1989): *L'histoire de la littérature érotique*. Paris, Seghers.

Bachtin, M. M. (1975): *Francois Rabelais a lidová kultura středověku*. Praha, Odeon.

Belmont, N. (1981): *Fonction de la dérision et symbolisme du bruit dans le charivari*. In: Le Goff, J. - Schmitt, J. - C. (Eds...) (1981): *Le charivari Actes de la table ronde organisée à Paris (25 -27 avril 1977)*, par l'Ecole des Hautes Etudes en Sciences Sociales et le Centre National de la Recherche Scientifique. Paris, Mouton, s. 15 -21.

Černý, V. (1948): *Staročeská milostné lyrika*. Praha, Družstevní práce.

Davies, B. (1984): *Friends and fights*. In: Hammersley, M. - Woods, P. (Eds.): *Life in school*, Milton Keynes, Open University Press, s. 255 -269.

Frazer, J. G. (1977): *Zlatá ratolest*. Praha, Odeon.

Freud, S. (1971): *Tři pojednání k teorii sexuality*. In: *Vybrané spisy III*, Praha, Avicenum, s. 11 -93.

Furlong, V. J. (1976): Interaction sets in the classroom: Towards a study of pupil knowledge. In: Hammersley, M. - Woods, P.: The process of schooling, London, Routledge and Kegan Paul.

Duby, G. (1991): Le modèle courtois. In: Histoire des femmes en Occident 2. Le Moyen Age, Paris, Plon, s. 261 -276.

Lacan, J. (1986): Le séminaire. Livre VII: L'éthique de la psychanalyse. Paris, Seuil.

Lacan, J. (1975): Le séminaire. Livre XX: Encore. Paris, Seuil 1975.

Le Goff, J. (1991): Kultura středověké Evropy. Praha, Odeon.

Le Goff, J. - Schmidt, J. - C. (eds...) (1981): Le charivari: Actes de la table ronde organisée à Paris (25 - 27 avril 1977), par l'École des Hautes Études en Sciences Sociales et le Centre National de la Recherche Scientifique. Paris, Mouton.

Lévi - Strauss, C. (1966): Smutné tropy. Praha, Odeon.

Lévi - Strauss, C. (1964): Mythologiques I: Le cru et le cuit. Paris, Plon.

Pražská skupina školní etnografie (1992): Co se v mládí naučíš... Zpráva z terénního výzkumu. Praha, Středisko vědeckých informací a Ústav pedagogických a psychologických výzkumů Pedagogické fakulty UK.

Příhoda, V. (1963): Ontogeneze lidské psychiky I. Vývoj člověka do patnácti let. Praha, Stát. pedagog. nakl.

Souborný přehled materiálů o prvouce, vlastivědě a přírodovědě. Okruh č. 5: Člověk. Učitel'ské noviny, 96, 1993, č. 15, s. 9.

Stendhal (1951): O lásce. Praha, Melantrich.

Truffaut, F. (1987): Rozhovory Hitchcock - Truffaut. Praha, Československý filmový ústav.

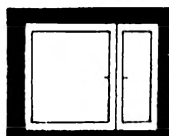
Willis, P. (1977): Learning to labour. Farnborough, Saxon House.

Woods, P. (1990): Teacher skills and strategies. London, Falmer.

biopol

spol. s r. o.

VÝROBCE NÁTĚROVÝCH A IZOLAČNÍCH HMOT SPLNÚJÍCÍCH SOUČASNÉ EKOLOGICKÉ POŽADAVKY

dispersní akrylátové barvy základní i vřehní
speciální barvy pod vodu atestované pro přímý styk s pitnou vodou
akrylátové lazurovací laky, latexy, fasádové barvy, asfaltové laky
hydroizolační stěrkové hmoty, disperzní lepidla
ekologické oleje na řetězy motorových píl

ADRESY:

Náměstí krále Jiřího 18
290 01 PODĚBRADY
tel. 0324 / 5200, 5232;
FAX: 0324 / 5200

VÝROBNA:

STS OKŘÍNEK,
tel. 0324 / 3053